

Анатолій Салій

САЛІЙ Анатолій Володимирович — викладач кафедри філософії, суспільних наук, українознавства та української мови вищого державного навчального закладу України «Українська медична стоматологічна академія» (м.Полтава). Сфера наукових інтересів — філософія релігії, релігієзнавство.

МАРТІН БУБЕР ТА ЛЕВ ШЕСТОВ: ФІЛОСОФІЯ ВІРИ

Мартін Бубер та Лев Шестов — не лише два непересічних мислителя, які своїми творами заклали фундамент для майбутніх досліджень у царині Віри та Духу; їх єднала особиста дружба, яка тривала більше десяти років і припинилась лише після смерті Л. Шестова у 1938 році. За визнанням самого Бубера, погляди Шестова йому були найбільш близькими [5, с. 22].

Розпочинаючи роботу над одним із головніших своїх творів «Власть ключей» Шестов ставить одне з фундаментальних питань тогочасної та і сучасної релігійної філософії: «Чи визнавав хоч один філософ Бога?» Неоднозначним це питання було і для Бубера. Обидва вони повторювали слідом за Б. Паскалем: «Бог Авраама, Бог Ісаака, Бог Якова — не Бог філософів!» Релігія та філософія, Афіни та Єрусалим, пізнання та одкровення, життя, смерть та безсмертя віри — у цьому безмежному і суетному просторі співіснують Бубер і Шестов. Кожен з них по своєму, але так зрозуміло, говорять про те, що поєднує і, звичайно, що роз'єднує всіх і кожного: з Богом, із світом, із самим собою.

Як Бубер, так і Шестов звертаються для аналізу до одних і тих самих філософів, які намагались встановити чіткі кордони людського щастя і, скоріше за все, вони підходять

до цього з елементарною жалістю. Бубер звертає увагу на те, що з покон віків людина знає про себе як про предмет, який вартий самої найбільшої уваги, але парадокс у тому, що саме до вивчення цього предмету людина підходить з найбільшим острахом. Хоча іноді такі спроби виникають та вони все-таки складають скоріше виняток, аніж правило. Так як під тиском незвичайно тяжких для відповідей запитань та проблем людина відступає і пускається у різного роду роздуми, або ж розчленовує самого себе на складові частини, якими зручно маніпулювати нарізно без особливих проблем і з мінімальною відповідальністю [3, с. 203].

Саме про таку жалість пише і Шестов, маючи на увазі тих, кому залишався майже один крок до того, щоб відчути дотик Істини, але вони боялись відмовитись від комфортного існування, яке було забезпечене законами Необхідності, якій підпорядкований навіть Бог. А боялись вони перш за все тому, що заради цієї Істини їм довелося б відмовитись від своєї власної. Шестов упевнений, що саме інтелектуальна добросовісність призвелатаких філософів як Спінозу, Лейбніца, Канта до впевненості у тому, що Біблія не містить у собі ніякої істини, а даване нею може бути визначене як мораль; що одкровення — знаходиться на межі фантазії і єдиним цінним і корисним можуть бути лише постулати практичного розуму. Та для Шестова така постановка питання ніяк не прийнятна. Він здатен відкинути усі кантівські постулати і почати розмовляти з Богом так, як розмовляли з Ним наші пращури [7, с. 334 — 335]. Ми не говоримо, що Шестов проти філософії взагалі. Але для нього вона повинна кинути будь-які спроби знайти *veritates aeternae*. І завдання філософії він бачить не у тихому заспокоєнні людини, а у розбурханні усіх елементів її свідомості [6, с. 468]. Те, що дратує Шестова у раціональній філософії, зводиться до принципів і техніки її мислення. Він виступає проти претензій розуму на беззапечне володіння істиною. Філософ визнає, що в межах розуму людина здатна

Панорама історико-філософської думки

створити науку, обґрунтувати основні позиції високої моралі, навіть створити нову релігію, але щоб знайти Бога, їй треба вирватись з полону практичного розуму з його фізичними та моральними зобов'язаннями і відштовхнутись від іншого джерела. Шестов прагне такої філософії, яка буде мати кардинально інший вимір мислення — віру. Проблемі віри Шестов приділяє багато уваги як у своїй творчості, так і звертаючись до роздумів інших мислителів. Але при цьому він помічає, що у філософському середовищі залишається таким, кого елементарно не розуміють. У листі до Бубера від 15 червня 1929 р. Шестов пише: «...Адже навіть філософи та теологи майже завжди вороже налаштовані не лише відносно того, що я пишу, але і відносно самої можливості і допустимості постановки питань, які я намагаюсь підняти у своїх книгах» [1, с.330].

Навідміну від Шестова Бубер не надто вороже ставиться до *ratio*. Він стверджує, що його раціональність, його здатність до раціонального мислення, це лише частина, часткова функція його буття. Але коли він вірить, то у процес віри вступає все його буття, вся цілісність його буття [4, с. 301]. Для Бубера релігія базується перш за все на подвоєнні Я і Ти; філософія, у свою чергу, навіть коли ми маємо на увазі акт філософствування, який завершується спогляданням єдності — на здвоєності суб'єкту і об'єкту. Більше того, навіть у середині віри Бубер розрізняє два різних принципи існування в ній людини. Перший, коли людина знаходиться у відношенні віри (юдейський), а другий — коли людина звертається до відношення віри (християнський). І в цьому він бачить можливість юдео-християнського діалогу, так як одні мають досвід довіри, а інші мають досвід самотності. Тому, можливо, зараз важливіше не привчати людину вважатись щасливим членом суспільства, а надати їй можливість побути самому і лише після цього свідомо прагнути до Іншого.

Самотня людина, яка відчуває себе на краю екзистенціальної безодні, надзвичайно близька як Буберу, так і Шестову. Бубер пише: «В холодній атмосфері самотності людина неодмінно перетворюється в питання для самого себе, а так як питання це втягує в гру саме сокровенне, то людина набуває і досвіду самопізнання» [3, с. 204 — 206]. Саме у цій спустошливій самотності приховується можливість зустрічі із самим собою, у власному «Я» побачити людину, а за власними проблемами — загальнолюдську проблематику. Шестов додає, що лише наодинці із самим собою, під непроникним покривом таємниці індивідуального буття ми іноді рішуче відмовляємось від тих справжніх та удаваних прав і переваг, котрі нам надаються на підставі приналежності до спільного для всіх світу. Тоді виникають перед нами останні та передостанні істини — але насправді, вони нам самим видаються примарними, більше схожими на сновидіння ніж на істину. Звичайно ми не зможемо конкретно сказати, яким шляхом приходять до Бубера чи до Шестова, або до будь-кого з нас розуміння того, що є головним — через «інтелектуальну добросовісність», чи завдяки тому, що Бог поступово відкриває свої таємниці тим, хто відкрив для цього своє серце.

Будучи юдеями за народженням ні Бубер, ні Шестов не були юдеями конфесійними. Більше того, Шестов зізнався, що «з юдеями йому ніколи не щастило». Багато разів він намагався знайти себе у юдейському середовищі, але з гіркотою констатував, що лідери сіоністського та і юдейського руху загалом не дуже розуміються в культурній роботі, а в особливості далека їм філософія. Але головне, що обоє вони з вдячністю сприйняли те найкраще, що було у юдеїв — здатність довіряти. Адже людина лише тоді здатна повірити у цінність чи в сенс, тоді може їх сприйняти і встановити для себе в якості орієнтира, коли вони нею набуті, а не винайдені. Лише те може бути справжньою цінністю, що

Панорама історико-філософської думки

людина відкрила у собі, можливо навіть через страждання, а не вибрала щось серед можливостей, які мались.

Обидва філософи були свідками не лише філософської безвиході, але і того, яка сліпа віра у всемогутність людського розуму призвела до справді великих людських катастроф: Бубер — у Німеччині 1932 — 1933 р.р., а Шестов — у революційній Росії 1918 — 1919 р.р. І тому вони відштовхуються від позитивістських цінностей, спрямовують свою увагу у ті далекі часи, коли «не люди творили істину, а істина відкривалась людям» [8, с. 67].

Трагедію людства Бубер і Шестов розкривають вже на перших сторінках Біблії: вживання плодів з Дерева пізнання добра і зла. Для них це перший випадок коли людина обирала між знанням і вірою. Бубер вказує на те, що людство повинно завжди пам'ятати про різницю і дистанцію між Богом і людьми. Те знання, яке властиве Богові, і знання, яке отримує людина на протязі життя, настільки далекі одне від одного як небо і земля, чи краї прірви. Лише Бог відає про протилежності буття, які виникають в акті Його творіння, Він знає їх, але вони Його не стосуються. Людина, яка куштує заповітні плоди, набуває зовсім іншого по своїй суті пізнання. Тому Добро і Зло входять в людську дійсність, але вони не можуть сприйматись одночасно. Людина здатна сприймати протилежності лише тоді, коли перебуває в них, і завжди сприймає це як зло, а втрачений стан — як добро. Та для Бубера вигнання людини з Раю не жорстокість Бога і не просто покарання. В цьому акті приховано благословіння. Адже Бог направляє людину на її шлях, людський шлях; це шлях, який знаменує початок історії людства [2, с. 170].

Шестов подію в Райському саду розглядає як прокляття людства. Цю гостроту, біль і гріх він сприймає як загальнолюдську катастрофу. Для нього, плоди з Дерева пізнання, присипляють дух людини [7, с. 210]. І якщо Бубер говорить про те, що Бог володіє знанням протилежностей, а

людині це не дано, так як вона приймає участь лише у тому, що було створено, а не в процесі творіння, то у Шестова протилежна думка: Бог не знає добра і зла, Бог все творить. І Адам до гріхопадіння був причетний до всемогутності Бога — скуштувавши плоди він підпадає під владу знання і втрачає свободу. Але це не свобода вибору між добром і злом, а свобода не допускати в світ зло.

Бубер сприймає Адама таким, який він є, таким, який повністю усвідомлює свою втрату добра і своє існування в злі [2, с.165]. А для Шестова важливо не те, що людина помирає фізично, але те, що надбання розуму і життя у його категоріях і є сама по собі смерть, смерть душі людини. Обидва мислителі вимагали від філософії повернутись до істинного, а не до придуманого буття і воскресити Бога та людину. Бо ситуація складається таким чином, що неначе не Адама виганяють з Раю, а Бог покидає створений ним світ; що тепер Бог знаходиться на краю прірви, а людина на її дні. Та людині кінець-кінцем доведеться зробити вирішальний крок до краю бездни, так як лише з її дна можливий істинний політ духу і шлях до цього — віра. Така віра, яка вела Авраама.

І Шестов, і Бубер бачили в образі біблійного Авраама справжнього лицаря віри, який не запитуючи, не розбираючи шляху, йде туди, куди вкаже йому Бог. Він вірить у те, що куди б не привів його Господь, там і буде земля обітованна. В постаті Авраама вони бачать батька віри. У Авраама його віра була новим, до того часу невідомим світу виміром мислення, яке не поміщається в площині буденної свідомості [7, с. 314]. Лише аврамова «філософія» — віра, здатна привести людей до істини, але ніяк не філософія озирання, яка хоче знати наперед те місце, куди прийде.

Для Бубера Авраам втілює той образ віри, який виражається терміном «довіра». Саме те, що набуває Авраам, але воно не має нічого спільного з віросповіданням; те, що мав Ісус Галілеянин, але воно було перетворено у інший образ

Панорама історико-філософської думки

в результаті діяльності Павла. Те, що відбувається з Авраамом у грецькій Біблії для Бубера занурене в іншу атмосферу.

Боротьба біблійної та післябіблійної людини з висиханням живої віри продовжується на протязі всієї історії, до того часу, поки не набуває сучасного вигляду в хасидському русі, для якого будь-який вчинок може набути сили закону лише завдяки особливому молитовному настрою людини, який звертається безпосередньо до Бога. Очевидно, що не лише раціональна філософія має схильність до придушення реального життя, але і всередині віри є своя небезпека підміни «творіння серцем» на «творіння заради тіла». А це означає, що і діалог між М.Бубером та Л.Шестовим продовжується.

Література

1. *Баранова-Шестова Н.Л.* Жизнь Льва Шестова. По переписке и воспоминаниям современников. — Paris: La Presse Libre, 1983. — Т. 1 — 2. 2. *Бубер М.* Образы добра и зла// Бубер М. Два образа веры. — М.: АСТ, 1999. — С. 162 — 201. 3. *Бубер М.* Проблема человека// Бубер М. Два образа веры. — М.: АСТ, 1999. — С. 202 — 300. 4. *Бубер М.* Два образа веры. — М.: АСТ, 1999. — 592 с. 5. *Померанц Г.* Встречи с Бубером// Бубер М. Два образа веры. — М.: АСТ, 1999. — С. 5 — 23. 6. *Шестов Л.* Апофеоз беспочвенности. — М.: АСТ, 2000. — 832 с. 7. *Шестов Л.* Афины и Иерусалим. — М.: АСТ, 2001. — 400 с. 8. *Шестов Л.* Мартин Бубер// Путь. — 1933 — № 39. — С. 67 — 77.

Надійшла до редакції 16.11.2008 р.